

Розділ перший

Гуманоміка та свобода обіцяють покращити економічну науку

Тут, у першому томі серії з двох книжок, я пропоную перспективу й наводжу деякі приклади кращої та досконалішої економічної науки – гуманоміки. Це поняття означає економічну науку, яка включає (з поправками на здоровий глузд) моделі, математику, статистику, експерименти і тому подібне з ортодоксальної економіки приблизно 2021 року, але потім додає величезну кількість того, що ми можемо дізнатися про людську діяльність в економіці з незліченних форм людського мовлення, якщо ми слухатимемо – дійсно слухатимемо – новини на «Ріальто», риторику чатів у контрольованих експериментах, тверезі свідчення бізнесменів на «Ротарі», плитки *Kaffeeklatsch*¹, висновки міжвидових експериментів, результати вирівнювання цінностей у ШІ, політику на трибунах і в кулуарах, етичні та епістемологічні роздуми про відповідні категорії (національний дохід, звісно, але яке визначення нації чи доходу?), розповіді істориків, роздуми богословів, інтроспективні роздуми поетів і філософів, опитування громадської думки, мудрість образотворчого мистецтва та пісень, фільмів, п'єс, романів, віршів, опер, шоу *Grand Ole Opry*.² І на основі всього цього людського мовлення гуманоміка включає також роздуми про мистецтво і мовлення, те, що в Америці називають

¹ Неформальне спілкування за кавою та бесідою (Прим. наук. ред.).

² *Grand Ole Opry* – одна з найстаріших американських радіопередач у форматі концерту в прямому ефірі за участі зірок кантрі; існує з 1925 року (Прим. наук. ред.).

«гуманітарними науками», а в Британії – «мистецькими дисциплінами», тобто величезний, розгалужений з давніх часів проєкт критичного погляду на людське мислення і мовлення та їхні результати в людській діяльності. Коротше кажучи, ми, економісти, повинні використовувати всі докази, які до нас потрапляють. Якщо ми цього не робимо, то ми не є серйозними вченими, а просто п'яницями наукоподібності або горянами з Нової Гвінеї.

Як зазначили китайський психолог і економічний мислитель Нін Ван і лауреат Нобелівської премії 1991 року Рональд Коуз, піонер гуманоміки ще до виникнення цього терміна: «Величезна втрата глибини та багатства людської природи є помітною частиною ціни, яку ми заплатили за перетворення економіки з моральної науки про людину, яка створює багатство, на холодну логіку вибору в розподілі ресурсів. Переставши вивчати людину такою, якою вона є, сучасна економіка втратила свій якір і віддалилася від економічної реальності. Через це економістам важко сказати бодай щось послідовне й проникливе, хоча їхні поради вкрай необхідні в цей час кризи та невизначеності».¹

У книжці «За поворотом» (1951) австралійський письменник Невіл Шут (відомий головню через його оповідання «На пляжі» [1957], екранізоване у 1959 році у вигляді гостросюжетного фільму з Грегом Пеком у головній ролі) розповів про власника авіатранспортної компанії, який обмірковує власний бізнес після смерті геніального головного інженера Костянтина (його звали Конні і він був релігійною людиною):

«Я був самотній і засмучений, і спочатку здавалося, що немає сенсу продовжувати щось робити; я був дуже втомлений і не знав, що робити. Я думав продати свій бізнес, можливо, Airservice... Але через деякий час я заспокоївся, і тоді мені здалося, що буде краще, якщо я продовжу бізнес і вестиму його так, як подобалося Конні, щоб у цьому матеріалістичному світі моя авіакомпанія могла б

стати прикладом, літаючи Азією, щоб показати, що люди можуть літати у безпеці, служачи Богу так, як це робив Конні, і при цьому залишатись у прибутку. Я можу сказати з власного досвіду, що, тільки служачи Богу таким чином, ви не опинитеся в мінусі».¹

Шут вказує на таку людську характеристику, як нашу потребу в трансцендентній меті, навіть у бізнесі, а також нашу потребу керуватись коханням, навіть у бізнесі. Саме так поводять себе несоціопатичні люди на додачу до їхнього прагнення матеріальної вигоди. Зрештою, гонитва за прибутком притаманна всьому живому, від бактерій і моху до наших кузенів – людиноподібних мавп. Це зовсім не є особливістю лише людини. Людська наука про «повсякденні справи життя» (як колись давно визначив економіку Альфред Маршалл) повинна визнавати такі неприбуткові цілі так само, як вона визнає балансові звіти. Ми не повинні відкидати те, чого навчилися від Адама Сміта, Маршалла, Кейнса чи Самуельсона. Наука Адама Сміта поєднує в собі те, що перший редактор журналу «Економіст» Волтер Бейджхот у своєму викладі британської конституції назвав «ефективним» і «гідним», буденним і трансцендентним, засобами і цілями. І тим, і тим. Отже, гуманомікою.

Економісти зазвичай обстоюють своє глузливе нехтування етикою та пов'язане з цим презирство до більшої частини людського знання, апелюючи до спеціалізації. «Аж, бачите, сама економіка рекомендує спеціалізацію. Роби те, що вмієш». Але вони не доводять це економічне твердження до кінця. Нагромадження спеціалізованої продукції на задньому дворі не має сенсу, якщо нею не торгувати. Спеціалізація, а потім торгівля – це те, що рекомендує економіка від часів Адама Сміта. Економіст, який відкидає трансцендентні цілі економічних суб'єктів, ігнорує їхні розмови і поводить з ними, як з мурахами, за якими треба спостерігати, не перебирає знання інших людей.

¹ <https://www.fadedpage.com/books/20120913/html.php>. Дякую Simon Taylor за цитату.

¹ Coase and Wang 2013, p. 206.

Ми, як ви вже помітили, люди. Значна частина нашої людської поведінки – це роздуми і розмови про людську діяльність, а не просто соліпсична і бездумна реакція на, скажімо, бюджетні обмеження. Людська діяльність (технічний термін в «австрійській» економіці Мізеса, Хайєка, Лахманна, Кірцнера, Лавуа та Бьотке) – це реалізація вільної волі, що так характерно для людей. Це, власне, та свобода волі, про яку сперечаються богослови. Отже, гуманоміка виходить за межі штучно звужених доказів мовчазного, самотнього, реактивного, позитивістського, наперед визначеного, спостерігаючого біхевіоризму.

Біхевіоризм панує в економіці та багатьох інших галузях гуманітарних наук з 1930-х років, але він не вдається до філософських роздумів про те, яку роль відіграє людська розмова. Виступаючи проти застосування біхевіоризму для людського виду, ентомолог Е.О. Вілсон, коли його запитали про біхевіористську ідею поводження з людьми, як з мурахами, як, наприклад, у радикальному марксизмі, відповів: «Карл Маркс був правий, соціалізм працює, просто він мав справу не з тими видами мурах». ¹ Американський економіст австрійської школи й один з перших дослідників економічної риторики Фріц Махлуп влучно запитав, як би виглядала фізика, якби атоми могли... чекайте... говорити. ² Для науки про людей, що розмовляють, це питання досі залишається вкрай актуальним.

Слово «гуманоміка» було введено в обіг близько 2010 року, як я вже зазначала, дивовижним економістом школи експериментальної економіки Бартом Вілсоном, який разом з нобелівським лауреатом Верноном Смітом написав у 2019 році книжку «Гуманоміка: Моральні почуття та багатство націй у двадцять першому столітті». Пізніше, у 2020 році, Вілсон, який також є професором права, здійснив гуманомічне дослідження унікальної людської звички відчувувати власність, оприлюднивши його результати у книжці під назвою «Власницькі істоти: як люди роблять речі “своїми” і як

¹ Wilson 1997.

² Machlup 1978, 250. Він казав так у 1940-х.

“моє” робить нас людьми». Протягом багатьох років Вілсон разом із Яном Осборном (колегою з кафедри англійської мови Університету Чепмена в Каліфорнії) викладає дисципліну, яка знайомить студентів-першокурсників з економікою за допомогою таких текстів, як, приміром, англійський переклад «Фауста» Гете.

Так-так, ви не помилилися, саме «Фауста». На початку епопеї, наприклад, введений в оману доктор Фауст висловлює скаргу, яка промовисто підтверджує економічний постулат про відсутність безкоштовних обідів або пов'язану з ним теорему про двадцятишилінгові банкноти. Теорема полягає у тривіальному знанні: підбирання двадцятишилінгових банкнот, які, можливо, впали на узбіччя дороги, приносить лише рутинний прибуток:

Доказ. Аксиома: люди є корисливими істотами. Факт: вони охоче підбирають двадцятишилінгові банкноти, які валяються на узбіччі. Факт: таких людей багато на більшості доріг. Також в цій ситуації немає потужних етичних заборон, а на більшості доріг немає злодіїв – мафії чи уряду, які б перешкоджали таким людям збирати гроші.

Висновок: Не так багато двадцятишилінгових банкнот лежить навколо, щоб Фауст міг їх підібрати на основі рутинного знання.

Доктор скиглить: «У мене немає ні грошей, ні скарбів. / Ні мирських, ні земних почестей, ані земних насолод». ¹ Рутинне знання, скаржитися він, не призвело до безкоштовного обіду чи надприбутків. Це дитяча і антиекономічна скарга, яку щодня можна почути у балаканині «технічних аналітиків» на CNBC. Тому він звертається до магії, або до фінансових консультантів, або до економістів: «Щоб я міг побачити, яка таємна сила / Ховається у світі». ² І, нарешті, в розпачі він звертається до Мефістофеля.

¹ Goethe 1963, lines 111–12.

² Goethe, p. 95.

Отже, гуманоміка вивчає як Фауста, так і захищений арбітраж за відсотковими ставками.¹ Повний спектр такого підходу стає очевидним. Філософи зазначають, що одним із видів визначення терміна є «остенсивність» (лат. ostendere – показувати). Можна показати, що мається на увазі під словом «стілець», показавши дюжину з них у різноманітному дизайні, від Віндзора до Імза. Ця книжка дає остенсивне визначення гуманоміки.

Але нещодавно мене осяяло, що за останні п'ятнадцять років я дала таке остенсивне визначення гуманоміки, не усвідомлюючи цього, у трилогії про економіку та історію буржуазної епохи (2006, 2010, 2016), а також у популярній версії, написаній разом з Артом Карденом, «Дай мені спокій, і я зроблю тебе багатим: Як Буржуазна Угода збагачує світ»² (2020) й у політичній книжці, про яку я вже згадувала, «Чому лібералізм працює» (2019). Потім мене знов осяяло, коли я перечитувала короткі критичні статті на тему історії, економіки та лібералізму, які я писала протягом усієї своєї академічної кар'єри і які наразі зібрані під рубрикою

¹ Захищений арбітраж за відсотковими ставками – стратегія інвестування, яка використовується для отримання прибутку від відмінностей у відсоткових ставках між двома країнами. Це робиться шляхом одночасної купівлі та продажу одного й того самого обсягу іноземної валюти на двох різних ринках: внутрішньому і зовнішньому. Це дає змогу інвесторові уникнути валютного ризику, оскільки всі операції проводяться одночасно. Процес зазвичай містить такі кроки:

1. Позика грошей у країні з низькими відсотковими ставками.
2. Обмін позикових коштів на валюту країни з високими відсотковими ставками.
3. Інвестиції позикових коштів у країні з високими відсотковими ставками.
4. Одночасне укладення валютного форвардного контракту для обміну валюти назад у майбутньому.

Різниця у відсоткових ставках (звідси й назва «арбітраж за відсотковими ставками») може принести прибуток інвесторові (Прим. наук. ред.).

² Див. переклад українською: МакКлоскі Д.Н., Карден А. Дай мені спокій, і я зроблю тебе багатим: Як ця Буржуазна Угода збагачує світ / пер. з англ. – Київ : ТОВ «Велл Букс» ; Інститут вільної економіки, 2023. – 256 с. (Прим. наук. ред.).

«Експромт» у трьох томах, що я тягнулася до гуманоміки – плутано тягнулася – ще з 1960-х років. І – тепер уже більш усвідомлено – я волюю зробити це знову в запланованій книжці з англійської сільськогосподарської історії «Розсудливий і вірний селянин: Нарис історичної гуманоміки» і навіть, з Божою допомогою, в богословській книжці «Бог у Мамоні: Єпископальні проповіді».

І все ж я ганебно запізнилася на вечірку. Набагато більш ранні роботи мудріших за мене економістів, таких як Альберт Гіршман та Арьо Кламер, аж до самого блаженного Адама Сміта, передбачили гуманоміку на багато десятиліть, якщо не століть, перш ніж я остаточно і повністю усвідомила її. Вони показують, що економіка виходить за межі біхевіоризму, щоб створити справжню, а не карго-культову науку.

* * *

Отже, гуманоміка, подана в першому томі, є розширеним прикладом того, як подолати ортодоксію – неінституціоналізм та інші біхевіоризми, які я критикую в другому томі. Обидві книжки пропонують натомість нам, економістам, подорослішати й стати серйозно скромнішими до логіки та доказів гуманітарної науки, приймаючи свободу і творчість дорослих.

Економічна логіка сама по собі суперечить соціальній інженерії в її різноманітних формах. Якщо соціальні інженери такі розумні, як я вже давно помітила, вивчаючи риторику оповідей в економіці, чому вони не надто багаті?¹ Це справедливе запитання до будь-якого експерта, який пропонує керувати вашим життям за допомогою корисних порад чи примусової політики, заснованої на нібито здатності передбачати майбутнє. Надприбуток, як його розумів доктор Фауст, є прямим наслідком здатності передбачати й контролювати. Проте ми не в змозі прогнозувати й управляти ситуацією, особливо з вигодою для себе, в умовах творчої економіки. Назвіть економіста, який передбачив появу Інтернету, або

¹ McCloskey 1990.